

Oponentský posudek na bakalářskou práci

Název práce: Kázeň z pohledu vyučujících na prvním stupni ZŠ: komparace waldorfské a běžné státní školy

Autor práce: Lucie Zíková

Bakalářská práce se zabývá učitelskou regulací žákovského chování ve školním prostředí. Řeší otázku, které chování vyučující považují za rušivé a jak na něj reagují. Základním rámcem, který autorka využívá, je pojem kázeň. Ovšem sama v teoretických východiscích ukazuje, jaké jsou limity tohoto pojmu, a tedy že porozumět učitelskému uvažování a přístupu k žákovskému chování vyžaduje používání i jiných konceptů, zejména moc a autorita, případně některé další, např. classroom management.

Protože v pozadí regulace chování je určitá učitelská představa o žádoucím a akceptovatelném chování žáků, dává smysl, že se autorka rozhodla hledat vazby mezi individuálními pohledy a pedagogickými směry, k nimž se vyučující hlásí. Konkrétně si zvolila školu uplatňující waldorfskou pedagogiku a běžnou školu, jejíž pedagogický směr lze považovat za eklektický. Regulace žákovského chování pak může zafungovat jako lupa, kterou se zvýrazní cíle, jež jednotliví vyučující, resp. pedagogické směry sledují.

Práce splňuje doporučený rozsah. Má standardní členění. Struktura kapitol je přehledná a logická. Text je čtivý, obsahuje relativně málo (ale přeci jen několik ano) gramatických a stylistických chyb. Práce s literaturou je adekvátní. Oceňuji snahu o analytický přístup ke zdrojům, jejich komparaci a vztahování hlavních poznatků k výzkumnému problému. Slabinou je malé využívání zahraničních zdrojů, zvláště v kapitolách objasňujících hlavní koncepty. V textu se bohužel vyskytují drobné nepřesnosti v užívání citační normy. Jinak je ale práce po formální stránce v pořádku.

Teoretická východiska jsou pojata přehledně a dobře plní svoji funkci vůči vlastní studii. Struktura kapitol jde po konceptu kázeň (co to je, jaké jsou její příčiny, jaké jsou důsledky atd.). Zásadní je kapitola 3 o typech kázeňských regulací, kterou bych doporučila více strukturovat, minimálně využívat mezititulky. Oceňuji rovněž zařazení kapitoly 4 o vývojových charakteristikách mladšího školního věku. V ní však chybí dvě oblasti, a to 1) genderové vzorce v porušování/následování externích pravidel (porovnat lze teoretický pohled Kohlberga a Gilligan) a 2) význam vrstevnické skupiny, v níž výuka probíhá (ve vztahu k výsledkům výzkumu je toto subtéma zásadní). Kapitola 5 přehledně ukazuje hlavní principy waldorfské pedagogiky. Dává smysl, že autorka představila tento směr, avšak z výzkumného hlediska by bylo přínosné popsat v obdobných parametrech také „běžnou státní pedagogiku“.

Ačkoliv se mi teoretická východiska líbí, postrádám hlubší zamyšlení nad tím, o jaký typ aspektu školní reality se v případě ne/kázně jedná. Jedná se primárně o aspekt vztahu (kázní žák vyjadřuje respekt k učiteli), nebo o aspekt činnosti (kázní žák umožňuje jeho zapojení do výukových aktivit), nebo o aspekt motivace (kázní žák potvrzuje, že je aktivitou zaujatý)...? I když oceňuji, že se autorka soustředila na ústřední pojem, doporučovala bych jeho zasazení do kontextu školního vyučování (jako širšího procesu, který probíhá mezi žákem-učitelem-třídou-učivem) a školního učení (jako vnitřního procesu žáka). Mohlo by být nápomocné vytvořit si schéma hlavních aktérů, procesů a podmínek školního vyučování a učení. A poté uvažovat různě

konstelace, v kterých se kázeň může vyskytovat. Do uvažování by se tak kontrolovaně vtáhly pojmy, které nyní zůstaly stranou, ale přitom jsou pro porozumění tomu, o co v ne/kázní jde, zásadní – např. identita, motivace, autorita.

Empirická část představuje studii, která prostřednictvím rozhovorů a pozorování porovnávala přístupy šesti učitelek, z nichž tři reprezentovaly waldorfskou školu a tři běžnou státní školu. Odůvodnění designu i postup při sběru a analýze dat je pečlivě popsán. Mírné zmatky panují ve zvoleném typu analýzy, kdy se autorka nejprve hlásí k IPA, ale poté k reflexivní tematické analýze. Za podstatnější však pokládám popis postupu analýzy než jen její nálepkou.

Autorka na základě literatury, rozhovorů a vstupních pozorování připravila typologii projevů nekázně a možných učitelských reakcí. Ty pak použila při pozorování. Typologie je dobře odůvodněná, zejména co se týče změn oproti původním typologiím jiných autorů. Jako každá typologie má samozřejmě určité slabiny. Jednou z nich je například skutečnost, že projevy nekázně definuje absolutně, nikoliv relativně k individuálnímu pojetí ne/kázně u konkrétní učitelky. Je přitom logické, že pokud určité chování učitelka nepovažuje za nekázeň a nedisciplinuje ho, může se vyskytovat častěji. Pro obhajobu bych ráda autorku požádala, aby uvažovala o tom, jak by se typologie mohla upravit pro jednotlivé učitelky tak, aby odrážela jejich pojetí ne/kázně (tj. relativní pojetí). Jak by se změnila výsledky při přesunu od absolutní k relativní typologii?

Výsledky z pozorování (kapitola 4) ukazují hlavní témata a verbalizují i základní kvantifikaci výsledků. Uvítala bych přehlednější prezentaci v tabulce. V případě rozhovorů autorka představovala jednotlivá identifikovaná témata, přičemž vždy kladla důraz na porovnání dvou skupin učitelek. Kapitola je přehledná, čtivá, dobře ilustruje způsob, jakým autorka o tématu přemýšlí. Oceňuji využití citací z rozhovorů. Mám ovšem dvě výhrady:

První se týká názvů témat, která zůstávají spíše na deskriptivní rovině. Bylo by vhodnější, kdyby autorka hledala témata vystihující hlubší mechanismy uvažování a reagování na nekázeň – tedy namísto „percepce kázně“ by se mohlo jednat např. o „respekt versus řád“. Nejde přitom jen o název, ale o to, aby se do popředí tématu dostalo to zásadní, co vystihuje aktérský pohled.

Druhá výhrada se týká samotných interpretací, u kterých se obávám, že byla autorka až příliš silně vedena snahou hledat a najít rozdíl mezi oběma skupinami vyučujících. Kdyby přitom tuto logiku rozdílnosti neuplatňovala, viděla by možná více podobností napříč oběma skupinami a naopak i rozdíly, které mohou vycházet z jiných zdrojů, než je jen příslušnost k pedagogickému smýšlení. Pro ilustraci uvedu příklad výroku učitelky z běžné školy: *...dodržování nějakých pravidel pro tu celou třídu*, který autorka interpretovala jako tendenci definovat kázeň skrze řád a dodržování pravidel. Ovšem druhá část výroku odkazuje k třídnímu kontextu a hypoteticky i k potřebě fungování ve skupině. To je velmi podobné jako výrok učitelky z waldorfské školy: *Musí respektovat to, že nejsem tam sám, že tam jsou vedle mě jiný a těm už něco máho jako může nějakým způsobem vadit*, který však autorka interpretovala jako pojetí kázně coby respektu. Budování respektu, pozitivních vztahů a osobní zodpovědnosti prostřednictvím společného utváření pravidel je spojováno s waldorfskou školou. Tamní učitelky to ve svých výpovědích akcentovaly, je to součástí diskurzu, který se v rámci waldorfské pedagogiky utváří. Ovšem není skrytě obdobné pojetí zastoupeno i u učitelek běžné školy, které mluví o důležitosti třídních pravidel? Vždyť velká část pravidel se obvykle týká vrstevnických vztahů, u nichž je cílem posilovat vzájemný respekt.

Bakalářská práce dospěla k řadě zajímavých závěrů (navzdory výše uvedeným výhradám). Pozorování v praxi ukázalo, že v běžných školách jsou častější pochvaly a vyučující reagují na

drobné prohřešky, zatímco ve waldorfských školách je reakce soustředěna na výraznější projevy nekázně. Waldorfské učitelky preferují preventivní strategie, jako jsou rituály a pohybové aktivity, které podporují dlouhodobou prevenci nekázně a zdůrazňují vzájemný respekt a individuální autonomii žáků. Naopak, učitelky běžných škol se více zaměřují na dodržování pravidel a používají kombinaci domluvy, vysvětlování a autoritárních metod. Závěry analýzy ukázaly, že vyučující waldorfských škol mají jednodušší přístup k prevenci a řešení nekázně, lépe spolupracují a podporují se navzájem. V běžných školách by bylo možné zlepšit soudržnost a spolupráci mezi učiteli, což by mohlo přispět k lepší prevenci a řešení nekázně. Autorka srovnává svá zjištění s některými zdroji a zvažuje také limity své práce. Bohužel diskuse nesměřovala více do roviny konceptu kázně (ve vztahu k jiným blízkým pojmům).

Závěr: Bakalářskou práci Lucie Zíkové považuji za zdařilou. Prokázala v ní své badatelské schopnosti. Práce je kvalitním příspěvkem do oblasti pedagogické disciplíny, učitelské autority a legitimacy školních norem. Práci doporučuji k obhajobě.

Otázky k obhajobě:

1. Nakolik jste v práci používala logiku rozdílností a logiku podobností při porovnávání dvou skupin učitelek? Mohla by každá z nich přinést odlišné výsledky?
2. Uvažujte o tom, jak by se typologie projevů a reakcí mohla upravit pro jednotlivé učitelky tak, aby odrážela jejich pojetí ne/kázně (tj. relativní pojetí). Ukažte typologii pro jednu zvolenou učitelku. Jak by se změnila výsledky při přesunu od absolutní k relativní typologii?
3. Jaká doporučení pro vyučující běžných škol byste na základě svého výzkumu mohla v oblasti podpory kázně formulovat?

V Praze, 27. 8. 2024

Irena Smetáčková